

ÁRPÁD-KORI TELEPÜLÉSEK, TEMETŐK ÉS TELEPÜLÉSTÖRTÉNET BÉKÉS MEGYÉBEN

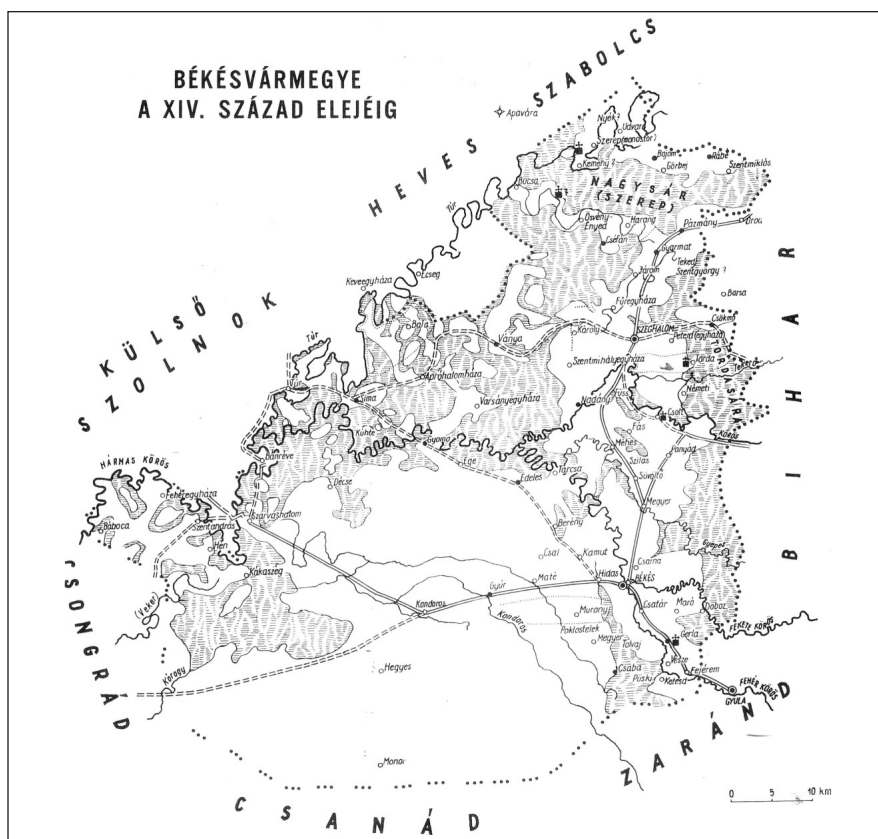
OLÁH IRMA

Az Árpád-kor kutatásában a települések és a temetők régészeti vizsgálata gyakran egymástól elkülönülve jelenik meg. A honfoglaláskori és kora Árpád-kori feltárt temetők régészeti anyagát általában önálló kötetekben, korpuszokban adják ki, a hasonló korú vagy késő Árpád-kori településekkel inkább a történeti földrajzi, vagy a terepbejárásokra támaszkodó régészeti topográfiai munkák foglalkoznak. Jelen tanulmány a temetőkutatás és településkutatás eredményeinek összevetésére törekszik, a kiadott szakirodalom felhasználásával. E két kutatási terület eredményei logikusan összekapcsolódnak, hiszen a települések környezetében kell keresni az adott közösség temetőit. Ugyanakkor a szakirodalom ritkán vizsgálta, hogy milyen kapcsolat volt a települések és a temetők között. Ebből a szempontból különösen fontosak azok a területek, ahol a temetők szisztematikus összefoglalása mellett a települések topográfiai adataira, valamint mikrorégiós régészeti vizsgálatokra is támaszkodhatunk. A korábbi Békés-megyei kutatások éppen ezt a lehetőséget teremtik meg. A jelen cikk ezek eredményeit foglalja össze, amelyet később követ majd a részletesebb, elemző második rész.¹

TEMETŐK

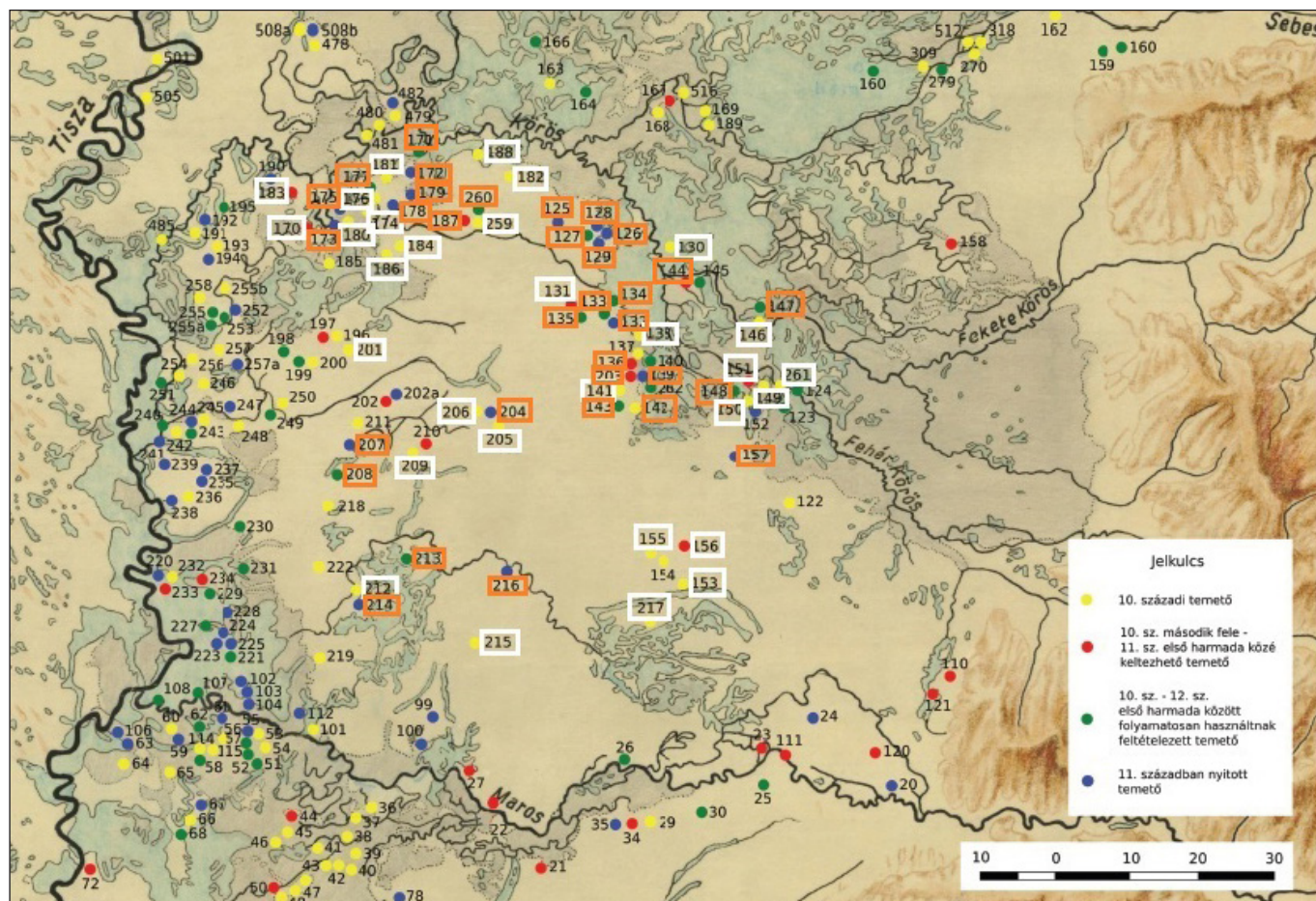
A mai Békés megye az Alföld délkeleti részén fekszik, területén egykor Arad, Békés, Bihar, Csanád, Heves és Zaránd megye osztozott. Földrajzilag a Körös-völgyre és a Maros-Tisza-Körös közre osztható (1. kép). A korszakhoz kapcsolódó régészeti kutatások a modern közigazgatási rendszerhez, a mai megyehatárhoz igazodtak (pl. régészeti topográfia) ezért a jelen vizsgálat is ezt követi.

A magyar régészet az elmúlt több, mint másfélszáz év alatt nagy számban tárt fel temetőket a honfoglalás és Árpád-kor időszakából. Legújabbán Kovács László tipologizálta a temetőket, és nyolc típust különböztetett meg a keletkezés és nagyság (sírszám) alapján, és a temető nagyságából próbálta kiszámítani, milyen hosszán élt az adott helyen a temetőt használó

1. kép: Az Árpád-kori Békés megye kiterjedése (Győrffy 1987. nyomán)

¹ Szeretnék köszönetet mondani dr. Wolf Máriának (egyetemi docens, SZTE-BTK Régészeti Tanszék), valamint dr. Révész Lászlónak (tanszékvezető egyetemi docens SZTE-BTK Régészeti Tanszék) hasznos tanácsaikért, illetve Rózsa Zoltánnak (igazgató, Nagy Gyula Területi Múzeum) az Orosháza környéki adatokért.

2. kép: A dolgozatban vizsgált temetők (Fehér keretben a rövid ideig használt temetők számai, narancssárga keretben a hosszú ideig használt temetők számai) (Révész 2016. nyomán szerkesztette Oláh Irma)

közösség.² A kis sírszámú temetők (néhány tíz, de száz alatti sírral) jelentik a rövid ideig használt, míg a nagyobbak (száz sír feletti) a hosszabb használati idejű temetőket.³ Ez a rendszer lehetőséget ad különféle temetők csoportosítására, függetlenül az eltemetettek életmódjától és a társadalmi helyzetétől.⁴ Békés megye temetőinek összegyűjtésére több kutató is vállalkozott, legutóbb Révész László, akinek 2016-ban megjelent cikkét veszem alapul, melyben a Kovács-féle tipológiát használta (2. kép).

RÖVID IDEIG HASZNÁLT TEMETŐK

A szállási temetők fogalmát Kovács alkotta meg. A hosszabb, akár több évszázados megtelepedés a nagy sírszámú falusi temetők megjelenését eredményezte, a kis sírszám és a rövid, néhány évtizedes helyben

² A Kovács-féle tipológia: I. típus: 9-12. századi falusi temetők, II. típus: a 9. században nyitott és a 10. században is használt templom körüli temetők, IIIA típus: a 9. század közepén megnyitott és a végén, illetőleg a 10. század elején felhagyott falusi temetők, IIIB típus: késő avar kori temetők területén feltárt 10-11. századi sírok, IV. típus: magyar 10. századi szállási temetők, V. típus: 10. századi magyar falusi temetők, VI. típus: 10-11/12. századi falusi temetők, VII. típus: 11. századi falusi temetők, VIII. típus: a 11. században megnyitott magyarországi templom körüli temetők. Kovács László: A Kárpát-medence honfoglalás és kora Árpád-kori szállási és falusi temetői – Kitekintéssel az előzményekre. In: *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei: tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára*, szerk. Révész László-Wolf Mária (Szeged, 2013), 511–604.

³ Jelen munkámban csak a rövid ideig használt temetőket (Kovács IV. típus) és a hosszabb ideig használt temetőket (Kovács V-VIII. típusok) különítem el, a megtelepedés hosszúságától függően.

⁴ Kovács László: A Kárpát-medence honfoglalás és kora Árpád-kori szállási és falusi temetői – Kitekintéssel az előzményekre. In: *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei: tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára*, szerk. Révész László-Wolf Mária (Szeged, 2013), 511–604.

lakás adta az alapját a szállási temetők elkülönítésének. A korszakban a falu és a szállás mellett számos kisebb településtípus létezett, de az ezekhez kapcsolható temetők azonosítása nehéz feladat.⁵

Nagy kérdés, hogy a kora Árpád-korban mekkorák lehettek Magyarország falvai. Ezt talán a 10-11. századi temetők sírjainak megszámlálásával lehetne kimutatni, ugyanakkor ha egy korai temető minden sírja feltárássra kerülne, akkor sem feltétlenül jutnánk közelebb a temetőhöz tartozó falu népességszámának a megállapításához. Nem tudjuk ugyanis, hogy a falu minden halottját magába foglalta-e a temető, vagy esetleg használt-e a közösség másik temetkezőhelyet is.⁶ Arra sincs bizonyíték, hogy minden falunak saját temetője volt. Az egy temető – egy település elvét alapul véve egy 200-250 síros temető generációnként 57-72 főt, azaz 11-14 ötfős, vagy 8-10 hétfős háztartást jelent egy évszázadra (kb. 3,5 generáció) lebontva. Egy 11. századi faluban 30-42/150-210 fő élhetett, 6/30 házhellyel számolva, míg egy nagyobbban 260-364/295-413 fő, 52/59 házhellyel számolva.⁷

Kovács 37 szállási temetőként meghatározott lelőhelyet gyűjtött össze, közülük három található Békés megyében.⁸ Révész 38 lelőhelyet sorol ehhez a típushoz.⁹ Medgyesi Pál két művében 30 szállási temetőt írt le.¹⁰ A békési tájon tehát zömmel kis létszámú közösségek hagyatéka maradt fenn,¹¹ melyekben a népesség nagy része szegényes anyagi körülmények között élhetett. Egyedül a Gyula környéki temetők utalhatnak arra, hogy a 10. században központ lehetett a közelükben.¹²

⁵ Kovács László: A Kárpát-medence honfoglalás és kora Árpád-kori szállási és falusi temetői – Kitekintéssel az előzményekre. In: *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei: tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára*, szerk. Révész László-Wolf Mária (Szeged, 2013), 519–520.

⁶ Szabó István: A falurendszer kialakulása Magyarországon (X-XV. század) (Budapest, 1971), 68, 73.

⁷ A háznép számokból kiindulva, becsült adatok alapján következtetnek a kutatók 1-1 település népességére, de a valószínű szorzó 5fő/háztartás és 7 fő/háztartás között mozoghatott. Bollók Ádám: Magángondolatok temető, település és településtörténet viszonyáról a 10-11. századi Kárpát-medencében. In: *Archivarium historicorumque magistra – Történeti tanulmányok Bak Borbála 70. születésnapjára*, szerk. Kádár Zsófia-LakatosBálint-Zamóczki Áron (Budapest, 2013.), 25–70, 28-29, 37.

⁸ Kovács László: A Kárpát-medence honfoglalás és kora Árpád-kori szállási és falusi temetői – Kitekintéssel az előzményekre. In: *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei: tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára*, szerk. Révész László-Wolf Mária (Szeged, 2013), 585–586.

⁹ Révész László: A Maros-Körös köz 10-11. századi temetői. In: *Népek és kultúrák a Kárpát-medencében – Népvándorlás-, honfoglalás-, és középkori tanulmányok Mesterházy Károly tiszteletére*, szerk. Szenthe Gergely – Bollók Ádám – Gergely Katalin-Kolozsi Barbara – Pető Zsuzsanna (Budapest, 2016), 537–588.

¹⁰ Medgyesi Pál: Régészeti adatok Békés megye 10-11. századi történetéhez. In: *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei: tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára*, szerk. Révész László – Wolf Mária (Szeged, 2013), 667 – 680; Medgyesi Pál, *Honfoglalók a békési tájon: Békés megye jelentősebb 10-11. századi sírleletei* (Békéscsaba: Munkácsy M. Múz., 2015). A szállási temetők számát meghatározni nehéz, mivel a temetők periodizációja nem kidolgozott. Probléma, hogy a temetőt sokszor csak a 10-11. századra datálják, s így a pontos típus megadása a nehézkes. Előfordulhat, hogy míg az egyik kutató által elemzett temetőt nem lehet típushoz kötni, addig a másik ugyanazt el tudja helyezni a korszakon belül. Az általam kérdésesnek vett temetők, melyeket 10-11. századra kelteztek bármiféle pontosabb meghatározásra alkalmas információ megadása nélkül.

¹¹ Jankovich B. Dénes mikroregionális kutatások során jutott arra a következtetésre, hogy „kistemetőkre” kell számítani a kistelepek előfordulási helyén. Szerinte az ilyen temetők a Körös-völgyben nem figyelhetőek meg, az eddig előkerültek a nagyobb köznépi temetők között találhatóak, viszonylag közel egymáshoz. Jankovich B. Dénes–Szatmári Imre: *Régészeti kutatások az alföldi mikrorégió területén* (Varia Archaeologica Hungarica XXVIII., Budapest, 2013), 415; 635.

¹² Révész László: A Maros-Körös köz 10-11. századi temetői. In: *Népek és kultúrák a Kárpát-medencében – Népvándorlás-, honfoglalás-, és középkori tanulmányok Mesterházy Károly tiszteletére*, szerk. Szenthe Gergely – Bollók Ádám – Gergely Katalin – Kolozsi Barbara –Pető Zsuzsanna (Budapest, 2016), 540; 573; 575.

HOSSZÚ IDEIG HASZNÁLT TEMETŐK

A falusi temetők közé Medgyesi alapján 23 sírmezőt lehet sorolni,¹³ Kovács ötöt említ cikkében,¹⁴ míg Révész gyűjtései alapján 33-at lehet kimutatni.¹⁵ Ők a templom körüli temetőket nem vizsgálták, e feladatot Szatmári Imre végezte el. A 11. század végétől a lakosság helyben maradván új típusú, ún. templom körüli temetőkre temetkezett.¹⁶ Szatmári Békés megyei gyűjtésében 96 lelőhelyet sorol fel, és 52 településnél utal arra, hogy az adott település létezett az Árpád-korban.¹⁷ A templom helyét üres területen, vagy pedig a létező településen a házak között jelölték ki a megtelepedéskor, de egyes esetekben a korábban nyitott temető területén határozták meg. Ilyenkor nehéz eldönteni, hogy a korai sírok a templomot megelőző falusi, vagy a templom körüli temetőhöz tartoztak-e.¹⁸ A kereszténységre való áttérés és a falusi temetőkről a templom körüli temetőkre való váltás hosszú folyamat lehetett.¹⁹ Talán Békés megyében ez lassabban zajlott, mint máshol, hiszen elterjedt nézet, hogy e terület hosszabban a pogányság színhelye maradt.

Kérdéses, hogy a falusi temetőket a templom körüli temetőkkel párhuzamosan használták-e, vagy egy éles, hirtelen váltásról volt szó. Bercsényegyháza temetői utalhatnak az áttérés menetére: a 10-11. századi falusi temetőt használó népesség a 11-12. század fordulójától új, templom körüli temetőt nyitott. Ekkor a korábbi temető igénybe vétele véget ért, tehát a két típus párhuzamos használatáról nem lehet beszélni.²⁰

TELEPÜLÉSEK

Kutatásom településekkel foglalkozó részének alapját a Magyarország Régészeti Topográfiájának Békés megyéről megjelent kötetei adták.²¹ Egy járásra több száz lelőhely esik, legtöbbjükéről csak egy-két, vagy nem meghatározott számú kerámiatöredéket közöltek. Az ilyen lelőhelyek említése is elengedhetetlen, de az adatok nem alkalmasak arra, hogy messzemenő következtetéseket vonjunk le. A lelőhelyek meghatározásakor Jankovich B. Dénes alföldi mikrorégiós kutatásainak eredményeit hívtam segítségül, mivel ez szakterület a legújabb, terepbejáráson alapuló munkája. Jankovich falu alatt a jelentős méretű, intenzív leletanyaggal, olykor templommal rendelkező lelőhelyeket értette, melyeket sokszor több, kisebb telephely vett körül. A szállás a falunál kisebb területű lelőhely, mely elkülönülten, a többi hasonló korú lakóhelytől távolabb állt. A telepek a fenti két típus egyikébe sem sorolhatóak be, esetenként a szállásnál nagyobb kiterjedésű, faluként viszont már nem értelmezhető lelőhelyeket is jelenthetik.²²

A kisebb településekkel Laszlovszky József és Jankovich is foglalkoztak. Laszlovszky tanyaszerű településnek véli azon lelőhelyeket, ahol a házak nagy távolságra voltak egymástól, önálló gazdasági és tele-

¹³ Medgyesi Pál: Régészeti adatok Békés megye 10-11. századi történetéhez. In: *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei: tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára*, szerk. Révész László – Wolf Mária (Szeged, 2013), 667 – 680; Medgyesi Pál, *Honfoglalók a békési tájakon: Békés megye jelentősebb 10-11. századi sírleletei* (Békéscsaba: Munkácsy M. Múz., 2015).

¹⁴ Kovács László: A Kárpát-medence honfoglalás és kora Árpád-kori szállási és falusi temetői – Kitekintéssel az előzményekre. In: *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei: tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára*, szerk. Révész László – Wolf Mária, (Szeged, 2013).

¹⁵ Révész László: A Maros-Körös köz 10-11. századi temetői. In: *Népek és kultúrák a Kárpát-medencében – Népvándorlás-, honfoglalás-, és középkori tanulmányok Mesterházy Károly tiszteletére*, szerk. Szenthe Gergely – Bollók Ádám – Gergely Katalin – Kozolcsi Barbara – Pető Zsuzsanna, (Budapest, 2016).

¹⁶ Kovács László: A Kárpát-medence honfoglalás és kora Árpád-kori szállási és falusi temetői – Kitekintéssel az előzményekre. In: *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei: tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára*, szerk. Révész László – Wolf Mária, (Szeged, 2013), 543.

¹⁷ Szatmári Imre: *Békés megye középkori templomai* (Békéscsaba, 2005).

¹⁸ Szatmári Imre: *Békés megye középkori templomai* (Békéscsaba, 2005), 27-28; 93.

¹⁹ Szatmári Imre: *Békés megye középkori templomai* (Békéscsaba, 2005), 14.

²⁰ Szatmári Imre: *Békés megye középkori templomai* (Békéscsaba, 2005), 60-61.

²¹ A munkát nehezíti, hogy nem jelent meg valamennyi, a megyében végzett topográfiai munkát ismertető kötet.

²² Jankovich B. Dénes – Szatmári Imre: *Régészeti kutatások az alföldi mikrorégió területén*. Varia Archaeologica Hungarica XXVIII. (Budapest, 2013), 637-638.

pülési egységként értelmezhetően.²³ Leírása a topográfiai kötetekben szállásként meghatározott települések jellemzőit sorolja fel. Jankovich szállásnak nevezi e lelőhelyeket és viszonylagos állandóságukra utalva rövid életűnek (kb. 50 év) tekinti őket.²⁴ A telep fogalma még nem általános a szakirodalomban, de ez a típus mindenképpen elkülöníthető a szállásoktól. Jankovich meggyőződése, hogy a feltárt és feltáratlan telepek többsége szállás.²⁵ A közérthetőséget szem előtt tartva a továbbiakban a szakirodalomban meggyökerezett fogalmakat, azaz a falu–szállás–telep felosztást alkalmazom.

FALVAK, TEMPLOMOS FALVAK

Békés megyében a falvak legtöbbször folyó- vagy érmeder partján helyezkedtek el. Jellemzőek voltak a vízfolyások melletti hátságokon, a kiemelkedéseken is, több esetben dombot, vagy más magaslatot szálltak meg. Tagolatlan, sík mezők megszállása ritkán fordult elő.²⁶

A terepbejárások során felfedezett 384 faluból 105-öt tudtak okleveles adatokkal összevetni és írott forrásban szereplő falunévvel azonosítani.²⁷ A régészeti és írott források adatainak összeegyeztetése azonban számos problémát vet fel. Egy ilyen példa Doboz esete, amelynek egy 1075-ös említése ismert. Annak ellenére, hogy egyetlen falu neve szerepel oklevélben, a terepbejárások során több kisebb település nyomait azonosították.²⁸

A falvak elhelyezkedése alapján a településhálózatra illetve a megtelepedés nehézségeire is lehet következtetni.²⁹ A 10-11. században ritkán álltak a falvak, de nagy határ tartozott hozzájuk. A 11-12. század fordulójától a falvak térbeli zártága jellemzőbbé vált. A települések mozgása a 12. században már kevésbé volt meghatározó – mivel az rögzült határokon belül történt –, a falvak huzamosan lakottá váltak, földjüket megnevezett határok vették körül, melyek állandóságra utalnak.³⁰ A falvak között hierarchiai különbségek lehettek, melynek legszembeütőbb nyoma az volt, hogy rendelkeztek-e templommal vagy sem. A templomos lelőhelyeknek Szatmári kutatása alapján három típusát ismerjük a megyében. Az elsőhöz a közepes nagyságú, a többi lelőhelyhez képest átlagos kiterjedésű lelőhelyen található templomok tartoznak, a következő csoportnál egy központi, jelentősebb méretű, kis szállásokkal körülvett templomos faluhellyel kell számolni, míg az utolsó típusba a szétszórt, kis területű, szállás jellegű lelőhelyek tartoznak, melyek egyikén emelték a templomot azzal a céllal, hogy kialakítsanak egy falumagot és az egyházi vonzáskörzet

²³ Laszlovszky József: Tanyaszerű települések az Árpád-korban. In: *Falvak, mezővárosok az Alföldön - Az Arany János Múzeum Közleményei IV*, szerk. Novák László-Selmecei László (Nagykőrös, 1986, 131–151), 136-138; 142; 145; 147.; Laszlovszky, J.: Einzelhofsiedlungen in der Arpadenzeit: Arpadenzeitliche Siedlung auf der Mark von Kengyel. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 38 (1986), 227-257.

²⁴ Jankovich B., D.: Archaeological Topography. Theoretical and Practical Lessons. In: *Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften* 14, (1985) 283 – 292., Jankovich B. Dénes – Makkay János – Szöke Béla Miklós: Magyarország Régészeti Topográfiája. Békés megye régészeti topográfiája. IV/2. A sarvasi járás, szerk. Makkay János (Budapest, 1989). Laszlovszky alapján a szállás elnevezés helyett a tanyát tartanám elfogadhatónak, mivel az inkább jelenti a település viszonylagos állandóságát, mint a helyváltoztatásra utaló szállás. Laszlovszky József: Tanyaszerű települések az Árpád-korban. In: *Falvak, mezővárosok az Alföldön - Az Arany János Múzeum Közleményei IV*, szerk. Novák László-Selmecei László (Nagykőrös, 1986), 135; 140–142.

²⁵ Az alföldi mikrorégiós kutatások során két előzőleg bizonytalan telepnek vett lelőhelyet az ásatások után szállásra módosított. (Jankovich B. Dénes–Szatmári Imre: *Régészeti kutatások az alföldi mikrorégió területén*. *Varia Archaeologica Hungarica* XXVIII. (Budapest, 2013), 638.) Számomra a telep elnevezés túl általános: több helyen említenek telephelyet és ez nem mindig a Jankovich-féle telepet jelenti. Indokoltabb lenne a szállás elnevezés ezekre a kis, ideiglenes településekre.

²⁶ Ecsedy István – Kovács László – Maráz Borbála – Torma István: Magyarország Régészeti Topográfiája. Békés megye régészeti topográfiája IV/I. A szeghalmi járás, szerk. Bakay Kornél (Budapest, 1982), MRT 8. 1989, Jankovich B. Dénes–Medgyesi Pál – Nikolin Edit – Szatmári Imre – Torma István: Magyarország Régészeti Topográfiája. Békés megye régészeti topográfiája IV/3. Békés és Békéscsaba környéke, szerk. Jankovich B. Dénes (Budapest, 1998).

²⁷ MRT 6. 1982, 221–222; MRT 8. 1989, 493–494; MRT 10. 1998, 25.

²⁸ Kovalovszki Júlia: Árpád-kori települések Doboz határában. In: *Falvak, mezővárosok az Alföldön - Az Arany János Múzeum Közleményei IV*, szerk. Novák László-Selmecei László (Nagykőrös, 1986, 105–116), 105–114.

²⁹ Jankovich B., D.: Archaeological Topography. Theoretical and Practical Lessons. In: *Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften* 14 (1985), 286–287.

³⁰ Szabó István: A falurendszer kialakulása Magyarországon (X-XV. század) (Budapest, 1971), 8–9; 13; 32; 85.

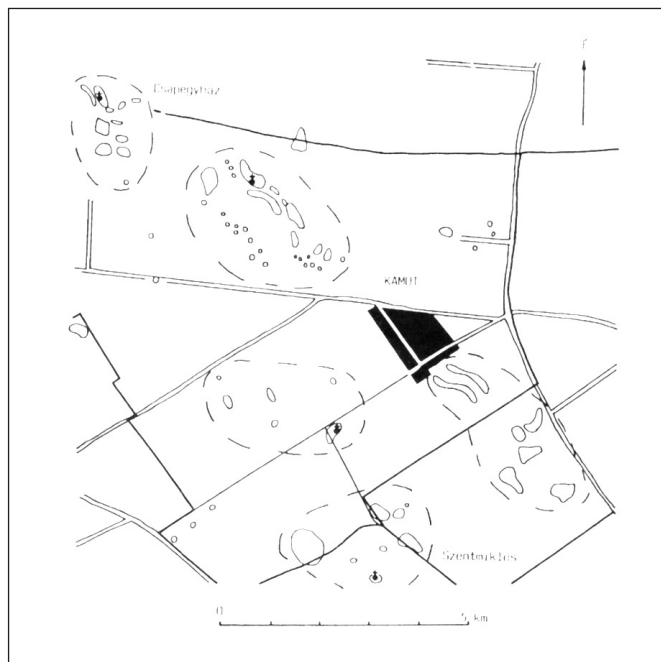
központját, valamint elősegítsék a település helyben maradását.³¹ A megyében a topográfiai munkák alapján 48 templomra utaló lelőhelyet tudtak azonosítani.³²

SZÁLLÁSOK

A 360 szállás közül a legtöbb folyó- vagy érmeder partján helyezkedett el, ezt a hátságokon található követik gyakoriságban. Kiemelkedéseken, dombokon, ritkábban halmokon is álltak szállások, míg a folyók teraszain és platóin nem voltak jellemzőek, csakúgy, mint a víztől távoli vagy a lefolyástalan területeken sem. Sík, tagolatlan mezőkön elenyésző számban fordultak elő.³³ Kiterjedésüket nem lehet meghatározni pusztán a felszíni leletanyag alapján, mivel más korszakok leletanyaga elnyomja a csekély számú Árpád-kori maradványt.³⁴

A Körösöktől délre fekvő, mezőségi talajú területek sűrűbben lakottak voltak, mint a folyók árterei és a partvonulatok.³⁵ A mezőségi talaj vályogosabb jellegű volt, ez a paraszti életmódnak felelt meg, így ez az Alföld legértékesebb területei közé tartozott. A homokos területek inkább állattenyésztésre voltak alkalmasak, mivel itt cserjések, homoki erdők és ligetek nőttek, melyek legelőket, réteket biztosítottak.³⁶

A szállások és a templomok kapcsolatának vizsgálatakor Szatmári harmadik csoportját érdemes megemlíteni. Kiemelkedő példa Kamut, ahol olyan kis településekre utaló nyomokat találtak, melyeken – jellegük miatt – templomra nem számítottak. Szatmári ki tudta mutatni a templom vonzáskörzetébe tartozó kis telepek csoportosulását: öt kis településkoncentráció közül négy területén egy-egy templom is állt. (3. kép) Ez alapján tehát számolni kell azzal, hogy ezek önálló egyházi vonzáskörzettel és művelési határokkal rendelkező faluközösségek,³⁷ talán az oklevelekben néha felbukkanó törpefalvak voltak. Ezt elfogadva el kell gondolkodni azon, hogy a szállások mennyire tekinthetőek egy adott falu részének.³⁸

3. kép: Kamut kis telepeinek templomai és a körülöttük elhelyezkedő lelőhelyek (Szatmári 1994-1995. nyomán)

³¹ Szatmári Imre: Árpád-kori templomok Kamuton. *Archeologiai Értesítő* 121-122 (1994-1995, 37 – 56), 50.

³² MRT 6. 1982, 222; MRT 8. 1989, 494; MRT 10. 1998. Szatmári Imre 52 templomot mutatott ki, de mivel munkája újabb, így ebből adódhat az eltérés.

³³ MRT 6. 1982; MRT 8. 1989; MRT 10. 1998.

³⁴ Laszlovszky József: Tanyaszerű települések az Árpád-korban. In: *Falvak, mezővárosok az Alföldön - Az Arany János Múzeum Közleményei IV*, szerk. Novák László – Selmeczi László (Nagykőrös 1986), 136.

³⁵ MRT 8. 1989, 31.

³⁶ Bálint Csanád: Természeti földrajzi tényezők a honfoglaló magyarok megtelepedésében. *Ethnographia – A Magyar Néprajzi Társaság Folyóirata* XC (1980, 35–52), 38-40.

³⁷ Szatmári Imre: Árpád-kori templomok Kamuton. *Archeologiai Értesítő* 121-122 (1994-1995), 43; 49–51.

³⁸ Jankovich B. Dénes is felvetette a lehetőségét e településszerkezeti képnek Örménykút határában, ahol 5 lelőhelyből álló kis csoportosulás elkülönült tágabb környezetétől, bár azt is megjegyezte, hogy a köztük levő távolság miatt önálló szállásként is lehetne értelmezni őket. Jankovich B. Dénes–Szatmári Imre: *Régészeti kutatások az alföldi mikrorégió területén*. *Varia Archaeologica Hungarica XXVIII*. (Budapest, 2013, 638.) Problémás az is, hogy az Árpád-kori objektumok egy településen belül nem egyidősek, így a 4-5 km²-es falvak határában levő települések sem feltétlenül egyidősek az adott faluval, így nem lehet eldönteni, hogy adott korban részét képezték-e. Jankovich B., D.: *Archaeological Topography. Theoretical and Practical Lessons*. In: *Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften* 14 (1985), 286.

TELEPEK

A telepek nagyobb területen elhelyezkedő, de legfeljebb két-három objektumcsoporttal jellemezhető lelőhelyek, melyek nem tekinthetők folyamatosan lakottnak.³⁹

A 217 ismert telep közül a legtöbb folyó-, vagy érmeder partján található. Jelentős számban voltak a magas vagy alacsony parton levő telepek is. Dombokon, különböző terepből kiemelkedő magaslatokon, akár halmon az előzőekhez képest kisebb arányban fordultak elő. A folyók teraszain és platóin nem voltak jellemzőek, de a terep mélyebb részein és a víztől távolabbi helyeken sem. Elenyésző számban sík, tagolatlan mezőn is megjelentek.⁴⁰

AJÁNLOTT IRODALOM:

BLAZOVICH LÁSZLÓ

A Körös-Tisza-Maros-köz középkori településrendje. Békéscsaba–Szeged: Békés- és Csongrád Megye Tanácsa Műv. Oszt., 1985.

GYÖRFFY GYÖRGY

Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Budapest: Akadémiai, 1987.

Jankovich B. Dénes

Terepbejárás. In: *Régészeti kézikönyv*, szerk. Gróf Péter – Horváth Ferenc – Kulcsár Valéria – F. Romhányi Beatrix – Tari Edit – T. Biró Katalin, 17–28. Budapest: Magyar Régész Szövetség, 2011.

SZABÓ ISTVÁN

A középkori magyar falu. Budapest: Akadémiai, 1969.

TOMKA PÉTER

Régészet és néprajz. Az interpretáció kérdései a temetkezési szokások kutatásában. In: *Hiedelmek, szokások az Alföldön I*, szerk. Novák László, 65–7. Nagykovács: Arany János Múzeum, 1992.

³⁹ Jankovich B. Dénes–Szatmári Imre: *Régészeti kutatások az alföldi mikrorégió területén.* Varia Archaeologica Hungarica XXVIII. (Budapest, 2013), 631; 638.

⁴⁰ MRT 6. 1982; MRT 8. 1989; MRT 10. 1998.